

Eltérő utakon

Sipos Imre videóinstallációja elé

GULYÁS GÁBOR

Art 9, 2019. VIII. 30. – IX. 1.

A Dunaújvárosi Bartók Kamaraszínház és a Váci Dunakanyar Színház együttműködésében mutatták be Csehov *Ványa bácsi* című darabját a 2018/19-es színházi évadban, Jaroslav Fedoryshyn rendezésében. A címszerepet alakító Sipos Imre színművész videónaplót készített a próbaanyag idején, amit az Art9 Galéria önálló videóinstallációként mutatott be.

Számomra Csehov darabjainak egyik alapkérdése az *út*: eljutni valahonnét valahová. Ténylegesen és jelképesen is. Noha a drámákban közvetlenül nincsenek ilyen jelenetek, mindegyikben van két visszatérő, hangsúlyos motívum, ami óhatatlanul is ebbe az irányba terel: a megérkezés és az elindulás aktusa s ezektől nem függetlenül a kezdés és újrakezdés vágya. Nem ismerek másik olyan drámaíró, akinek a darabjaiban olyan hangsúlyosan tudnának megérkezni vagy éppen eltávolítani a szereplők, mint Csehovnál. De hová megyünk, Anton Pavlovics? A boldogság felé? Na, ne bolondozunk! Felőtt emberek vagyunk, az életünket mégsem rendelhetjük alá egy olyan regényes illúzióknak, mint a saját boldogságunk. Igen? Akkor merre tovább? Ez Csehov hőseinek másik attribútuma: a jövőn való aggódás a félresikerült múlt és jelen keretében, s persze a beteljesületlen vágyak tükrében. Megállni az úton, s csak úgy mellékesen, ahogyan az ember a napi rutinját végzi, végiggondolni, honnan jövünk, és merre tartunk.

„Boldog vagy?” – senki sem tudja ezt a nehezen kimondható patetikus kérdést olyan magától értetődő természetességgel feltenni, mint Csehov fiatal nőhősei egzisztenciálisan megszenvedett csalódásaik után. S nem kis megnyugvással veszik tudomásul: mások sem találták meg az odavezető utat. De miért járunk mindannyian rossz úton? A körülmények, de leginkább a közvetlen környezetünkben lévő emberek miatt, akik kényszerűen letérítenek a helyes útról. Pedig nem történnek igazán nagy dolgok, az élet a szokásos medrében folyik: az emberek vágyakoznak, többnyire másra, mint ami beteljesüléssel kecsegtethetne, a sikertelenségük miatt csalódtak, a csalódottságuk miatt szenvednek. Semmi különös:

minden menthetetlenül hétköznapi. Így telik el az élet, mondhatni unalmasan. De nemcsak az unalmunkat osztjuk meg másokkal. Időről időre bejön, szinte betör a világunkba valami *más*, és éppenséggel ez a másság az, ami letérít bennünket arról az útról, amin járunk.

Ez történik a *Ványa bácsi*-ban is: miután a nyugalmazott egyetemi tanár, Szerebrjakov vérforralóan fiatal, 27 éves feleségével, Jelena Andrejevna-val megérkezik abba a falusi közegekbe, ahol mint híres rokonra, mint valódi „nagy emberre” tekintenek rá, oda nem illő életmódjával rögvest felborítja a mindennapok megszokott rendjét. Letéríti a megszokott útról Vojnyickij életét is, aki lányának, Szonyának a nagybátyja – a címbeli „bácsi” szó is ezt a viszonyt emeli ki, hiszen a 47 esztendő Ványa a szereplők közül egyedül Szonya számára bácsi. Egyedül Szonya esetében van remény arra, hogy a jó úton induljon el, hiszen ő még az útkeresés stádiumában van. Mi vonzza ezt a lányt? Mindenekelőtt a szerelem, amit a ragyogó intellektusát leépülésében is meg-megvillantó, sármos orvos, Asztrov iránt érez, talán a hírnevet hozó kiemelkedő teljesítmény is, amire édesapja az eleven példa, de legerősebben alighanem a munka becsülete, a tisztességes, munkás életmód, amit Vojnyickij képvisel, akivel sokkal inkább képes megélni természetes gyermek-szülő kapcsolatát, mint a vér szerinti apjával. Épp akkor jön rá, hogy számára Ványa bácsi világviszonyulása egyfajta minta, amikor Vojnyickij számára saját élete értelme kérdéssé válik. Mindezt Szerebrjakovnak köszönheti, pontosabban annak, hogy rádöbben, a professzor mindeddig gátlástalanul kihasználta, s persze a fiatal, vonzó feleségének, Jelena Andrejevna-nak, aki értelmezni sem tudja a kapuzárási pánikkal fenyegetett férfi szerelmi rajongását. Ők azok, akik eltérítették az útról, de azok is ők, akik végső soron számvetésre készítették. Anélkül, hogy az egyes szereplők jellemét, motivációit elemeznénk, azt bátran kijelenthetjük, hogy ez az orosz falusi udvarház mindannyiuk számára a *számvetés* helye lesz. A gondolkodás, a reflexió, az önreflexió helye és ideje. S mindez egy apróság miatt: mert az unalmas mindennapokba bejött valami *más*.

Pro forma valami hasonló történt a Váci Dunakanyar Színház és a Dunaújvárosi Bartók Kamaraszínház közös *Ványa bácsi*-előadásával is. A hagyományos magyar színházi világba bejött valami más, egy másfajta színházeszmény, és ez az apróság folyamatos reflexióra és önreflexióra készítette a résztvevőket. Ez látszik az egyébként kitűnő előadáson is, tudniillik, hogy nem rutinból, hanem sok-sok gondolkodás révén született

meg. Hatalmas szellemi kaland volt a színészek számára – ezt érzékelteti a címszerepet alakító Sipos Imre videónaplója, amely végigvisz bennünket az alkotás folyamatán.

Mitől lehet érdekes ez? Mindenekelőtt az előadástól. Ha egy szerény esztétikai színvonalú produkció született volna, senkit nem érdekelné, hogy mennyi szellemi kaland volt a létrehozásában. Ám egy kiemelkedően jó előadás esetében – mint amilyen ez is – kifejezetten izgalmas értesülni arról, hogyan jött létre. Pontosabban: azt megtapasztalni, hogy milyen gondolatok, szellemi keservek és örömök mentén épült fel egy szerep, tanúja lenni egy színész őszinte feltárulkozásának – az nem csupán izgalmas. Ez egyfajta beavatás az alkotás misztériumába, mert Sipos Imre gondolatai számunkra, nézők számára is átélhetővé válnak.

annyira fontos az előadásban a látvány, Alla Fedoryshyna munkája. Mert a színre vitt érzetek a végletekig esztétizáltak. Ilyen módon hatnak ránk a képek, a hangok, a mozdulatok. Gesamtkunstwerk, összművészeti alkotás lett a színpadon a *Ványa bácsija* abban az értelemben, ahogyan – Wagner nyomán – Edward Gordon Craig használta ezt a terminust, vagyis egyfajta álomszerű egységben. A rendezőnek és a látványtervezőnek – akit némi túlzással társrendezőnek is nevezhetünk – nem pusztán értelmezése, hanem víziója is volt. Arról, hogy ez milyen termékenyvé tette a színészi aktivitást, Sipos Imre egymásba fonódó monológjaiból sok mindent megtudhatunk. Itt ugyanis nem pusztán konzekvens, pontos alakításról beszélhetünk, hanem ihletett megformálásról, s az ebből adódó hitelesség a címszereplő mellett élményszerűvé tette a Jelena Andrejevna alakító Erdélyi Tímea, Szerebrjakov szerepében Ivaskovics Viktor vagy a Szonyát megformáló Tarpai Viktória színpadi jelenléteit is. Nincs mód itt mindenkit megemlíteni, de Kútvölgyi Erzsébet öreg dajkaként olyan erős színpadi jelenléttel cövekelte le a mindenki által jól ismert asszonysorsot, ami a rég megunt sztereotípiákat is újra elevenné tette – így öt súlyos méltánytalanság lenne kihagyni egy ilyen felsorolásból.

SIPOS IMRE: *Gondolatok Csehov Ványa bácsija körül*, 2019, videóinstalláció

Alapvetően ez különbözteti meg a dokumentumfilmtől: itt nem pusztán dokumentálásról van szó, hanem egy napról napra alakuló lélektani folyamat megjelenítéséről. Mindez azért is lehetséges, mert a megszülető előadás nem az úgynevezett valóságról szól – amennyiben valóságban a bennünket körülölelő világot és a napi rutinunkat értjük. Az előadásnak persze ez a témája, de a színészek nem annyira erre fókuszálnak, mint inkább arra, hogy miképpen bicsaklik meg ez a valóság, mihelyst gondolataink harapófogójába kerül. Például úgy, hogy illúzióvá válik, vagy éppen csak érzetké, szabatos mondatokkal nehezen kifejezhető módon. Mert amit Csehov több mint egy évszázaddal ezelőtt megírt, az néha túl van a szavakon. Azt hiszem, ezért is bíz olyan sokat az ukrán rendező, Jaroslav Fedoryshyn az atmoszférateremtő zenére, amely önmagában is erős érzeteket kelt. És alighanem ezért

Gesamtkunstwerk, mondtam az imént az előadásról, de azért az mégiscsak színház. Az alkotói folyamat közben született film, Sipos Imre műve pedig egy művészeti galériában képzőművészeti alkotásként értelmeződik. Miközben a *Ványa bácsija*ról szól, le is válik róla. Nem szükséges feltétlenül ismerni az előadást a videónapló befogadásához, anélkül is szembesülhetünk azzal, mit jelent a reflexió, az önreflexió kényszere. És ez a szembesülés katartikus lehet. Rajtunk is áll, a mi nyitottságunkon és érzékenységünkön. Ahogyan a színművész Sipos Imrének ez a próbafolyamat lehetőséget adott az elmélyült gondolkodásra, és ezt kamera előtt tette, úgy ad lehetőséget nekünk, nézőknek a reflexiókra az elkészült film – a galéria vetítőtermében. S ha kiköszönt bennünket a bevett sémáinkból, végképp elérte a célját, mert elindulhatunk egy újabb szellemi úton. Ki-ki a maga útján.